

УДК 006.86

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ СЕРТИФИКАТТАУ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ

Искаков Нұрлыбек Сайлаубекович

Iskakov_nurlubek@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті СИС-41 тобының студенті,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Ғылыми жетекші - т.ғ.д., профессор Б.У. Байхожаева

Қоршаған орта сапасының төмендеуіне, ірі техногендік апаттардың тұрақты қатеріне және табиғи экожүйелердің азып-тозуына, өндіріс пен тұтыну қалдықтарының өлшеусіз жүгі әлемдік қоғамдастықтың күн сайынғы өзекті мәселесі болып отыр.

Экономиканы реформалаудың қазіргі заманғы жағдайында, әлемдік қауымдастыққа кіруге ұмтылу және шетелдік инвестицияларды тарту ниеті экологиялық бағалау және бақылау рәсімдерінің рөлін арттырады. Көптеген елдерде қоршаған ортаға әсерді бағалаудың міндетті процедурасымен (ҚОӘБ), экологиялық аудитпен қатар ұйымды, оның өнімін "экологиялық" тұрғысынан бағалауға, яғни сертификатталатын объектінің оған қойылатын экологиялық талаптарға сәйкестігін растауға мүмкіндік беретін экологиялық сертификаттау сияқты маңызды құрал да пайдаланылады.

Экологиялық сертификат деп нормативтік-техникалық құжаттамада белгіленген экологиялық талаптарға сәйкестігін растауды түсінеді.

Экологиялық сертификаттаудың мақсаты - өндірушілерді технологиялық процестерді және табиғи ортаны ең аз дәрежеде ластайтын және тұтынушыға оның өмірі, денсаулығы, мүлкі мен мекендеу ортасы үшін өнімнің қауіпсіздігіне кепілдік беретін тауарларды әзірлеуге ынталандыру [1].

Өнімнің көптеген түрлері үшін экологиялық сертификат немесе белгі олардың бәсекеге қабілеттілігінің анықтаушы факторы болып табылады.

Экологиялық сертификаттаудың көмегімен табиғи байлықтарды ұтымды пайдалануды, қоршаған ортаны және адамдардың денсаулығын экологиялық қауіпті өнімдер мен қызметтердің зиянды әсерінен қорғауды қамтамасыз ету жөнінде бірқатар маңызды міндеттер шешілуде. Ол:

- нарықта экологиялық қауіпті өнімдер мен қызмет көрсетулердің пайда болуының алдын алуға және табиғи ортаға зиян келтірудің алдын алуға;
- экологиялық қауіпсіз технологиялық процестер мен жабдықтарды енгізуге;

- экологиялық қауіпсіз өнім өндіру, оның сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға;

- белгіленген экологиялық талаптарға жауап беретін өндірістерді ұйымдастыру үшін жағдай жасауға;

- шаруашылық және өзге де қызметті басқаруды жетілдіруге;

- елге экологиялық қауіпті өнімдерді, технологияларды, қалдықтарды, қызметтерді әкелуді болдырмауға;

- әлемдік нарыққа ел экономикасын біріктіру және халықаралық міндеттемелерді орындауға. Экологиялық сертификаттау, осылайша, дайындаушы мәлімдеген өнім сапасының экологиялық маңызды көрсеткіштерін растау құралы болып табылады;

- тұтынушыларға экологиялық қолайлы өнімдерді құзыретті таңдауда жәрдемдесуге;

- қоршаған орта, өмір, денсаулық және мүлік үшін өнімнің қауіпсіздігін бақылауға;

- тұтынушыны дайындаушының (сатушының, орындаушының) әділетсіздігінен қорғауға мүмкіндік береді.

Экологиялық сертификаттау саласындағы бірқатар нақты талаптар "тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы" ҚР Заңымен белгіленген.

Атап айтқанда, заң тұтынушының өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін, қоршаған ортаны қорғауды және тұтынушының мүлкіне зиян келтірудің алдын алуды қамтамасыз ететін талаптар заңдармен немесе стандарттармен белгіленген тауар (жұмыс, қызмет), сондай-ақ тұтынушының өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін құралдар белгіленген тәртіппен міндетті түрде сертификаттауға жатады деп қарастырылады [2].

Біздің елімізде өнімді экологиялық сертификаттау қорғаныс саласының объектілерін және техногендік аварияларға әкеп соғуы мүмкін қауіпті өнеркәсіптік объектілердің жабдықтарын қоспағанда ерікті сипатқа ие. Экологиялық сертификаттау объектілеріне кәсіпорындар мен өндірістер, өнімдер немесе қолданғанда қоршаған ортаға зақым келтіретін өнімдер, сондай-ақ кәсіпорындардың экологиялық менеджменті жүйесі де бола алады. Экологиялық сертификат мәртебесін және экологиялық сәйкестік белгісін белгілеу арнайы уәкілетті органдар тарапынан табиғатты қорғау заңнамасына, экологиялық қауіпсіздік және табиғатты ұтымды пайдалану стандарттары талаптарының сақталуына кепілдік береді [3].

Өнімді экотанбалауды енгізу үшін маңызды кедергілер ішінде зерттеушілер өндірістің эко-тиімділігін арттыруға деген қажеттілік пен мотивацияның жоқтығын, сондай-ақ тұтынушылар үшін де, эко-танбаланған өнімдерді өндірушілер үшін де қажетті ақпараттың болмауын атап өтті. Кейде өндірушілер өздерінің эко-танбаланған және дәстүрлі өнім түрлері арасындағы бәсекелестіктің күшеюінен қауіптенеді. Сонымен қатар, теориялық тұрғыдан алғанда, экотанбалау өнім туралы ақпарат алу үшін уақыт пен күштің аз жұмсалуына байланысты тұтынушылар мен сатушылардың шығындарын төмендетуге ықпал етуі мүмкін. Бірақ, экотанбалауға жұмсалған және қол жеткізілген нәтижелер туралы деректер әзірге осы құралдың тиімділігі туралы дәлелді қорытынды жасауға мүмкіндік бермейді.

Азық-түлік және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ісінде техникалық реттеу реформасы маңызды рөлге ие. "Синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарларының қауіпсіздігі туралы" КО ТР Кеден одағының техникалық регламенті (КО 201_/00_/ТР) мысалында экологиялық сертификаттауды қарастырайық. Кеден одағының осы Техникалық регламенті бірыңғай кедендік аумақта синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарларына қойылатын бірыңғай қолдану және орындау үшін міндетті талаптарын белгілейді, КО-ның бірыңғай кедендік аумағында айналымға шығарылатын синтетикалық жуғыш құралдар мен тұрмыстық химия тауарларының еркін қозғалысын қамтамасыз ету мақсатында әзірленеді [4].

Синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарларын өндіру және пайдалану кезінде қоршаған ортаға түсетін негізгі жүктеме су ортасының ластануына

байланысты. Осы құралдардың құрамына әртүрлі синтетикалық компоненттер кіреді, олар өнімді тікелей мақсаты бойынша пайдаланған кезде және одан әрі сумен шайған кезде ағынды суларға түседі. Бұл компоненттер жоғары улағыштық пен биоаккумуляцияға қабілетті болуы мүмкін. Бұл өнімдер жаппай тұтыну заттары болғандықтан, тұтыну қаптамасын кәдеге жарату туралы мәселелер туындайды.

Синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарларының қауіпсіздігі шикізатқа, осы заттар мен тұрмыстық химия тауарларының құрамына әзірленген қорғау шараларын ескере отырып, мақсаты бойынша пайдалану кезінде, буып-түюге, таңбалауға, сақтау және тасымалдау жағдайларына қойылатын талаптардың жиынтығымен қамтамасыз етілуі тиіс.

Синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарларының құрамының қауіпсіздігі тағайындалуына байланысты мына жағдайларда анықталады:

- 1) токсикологиялық және санитарлық-гигиеналық көрсеткіштермен;
- 2) физикалық көрсеткіштермен (өрт-жарылыс қауіптілігі);
- 3) физико-химиялық көрсеткіштермен;
- 4) экотоксикологиялық көрсеткіштермен.

Нарықта экотоксикологиялық талаптарға сәйкес келетін синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарлары жіберіледі, олар мына талаптарға сәйкес келеді: синтетикалық жуғыш заттар құрамына кіретін беттік-белсенді заттардың (жууға арналған құралдар) биологиялық ыдырауы; синтетикалық жуу құралдарының (жууға арналған құралдардың) құрамына кіретін фосфорлы қышқылды тұздардың қайта есептегенде фосфордың бес тотығының (P_2O_5) салмақтық үлесі .

"Синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарларының қауіпсіздігі туралы" Техникалық регламенттің негізінде пайдалану мен кәдеге жаратуда неғұрлым тиімді және экологиялық қауіпсіз жуу құралдарын бөлуге бағытталған негізгі талаптар:

- улы және биоаккумуляцияға қабілетті ингредиенттерді пайдалануды шектеу есебінен судың ластануын азайту;
- буып-түю санын қысқарту, қаптаманы немесе оның компоненттерін қайта пайдалану немесе қайта өңдеу есебінен өндіріс қалдықтарын барынша азайту;
- адам денсаулығы үшін қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарларының осы регламенттің талаптарына сәйкестігін растау. Қолдану саласына синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарлары жатады, КО-на мүше мемлекеттерде белгіленген тәртіппен тіркелген өнімді дайындаушы (дайындаушының уәкілетті өкілі, импорттаушы) жүзеге асырады. Жеке дәлелдемелер және (немесе) сынақ зертханаларының (орталығының) қатысуымен алынған дәлелдемелер негізінде осы Техникалық регламентке синтетикалық жуғыш құралдар мен тұрмыстық химия тауарларының сәйкестігі туралы декларацияны қабылдау жолымен жүзеге асырылады.

Экологиялық сертификаттау негізі болып табылатын кәсіпорынның қоршаған ортасының сапа жүйесінің моделі әзірленді. Модель қауіптілік факторларының әсерін, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және ұйымның қоршаған орта сапасының жүйесінде экологиялық сертификаттау арасындағы өзара байланысты сипаттайды. Және төменде көрсетілген бірнеше элементтерді қамтиды.

1. Қолданылатын шикізаттың сапасы. Кәсіпорында сатып алынатын шикізаттың сапасына нақты талаптар орнатылуы және сақталуы тиіс. Бұл сатып алынатын шикізатқа қойылатын талаптарды айқындайтын ішкі Регламенттің болуымен, жеткізушілерден шикізатқа арналған құжаттардың және шикізат компоненттеріне арналған қауіпсіздік паспорттарының (MSDS) болуымен расталады.

2. Соңғы өнімге қойылатын талаптар. Қауіпті химиялық заттар жөніндегі ЕО Директивасына және 1999/45/ЕС Директивасына, толықтырулар мен өзгерістеріне және оларға тиісті қауіптілік белгілеріне (hazard statements/H-phrases) сәйкес R23, R24, R25, R26,

R27, R28, R40, R45-R49, R60-63, R68 бойынша жіктелетін заттарға өнім өндіру кезінде шикізат компоненттері ретінде пайдалануға тыйым салынады.

3. Беттік-белсенді заттардың биологиялық ыдырауы. Өнімнің құрамына кіретін беттік-белсенді заттар аэробты жағдайларда оңай биоыдырауға тиіс, сондай-ақ анаэробты жағдайларда ыдырауы тиіс.

4. Өндіріске қойылатын талаптар. Кәсіпорында экологиялық менеджмент жүйесі немесе оның жеке элементтері енгізілуі тиіс. Осы критерийге сәйкестігінің дәлелі:

- ағымдағы және кейінгі жылдарға арналған табиғатты қорғау іс-шараларының бекітілген жоспары (мерзімі мен жауапты тұлғаларды көрсете отырып);

- өткен жылғы табиғат қорғау іс-шаралар жоспарының орындалуы туралы есеп;

- басшысы бекіткен экологиялық саясат туралы ереже;

- қоршаған ортаны қорғау саласындағы кәсіпорын қызметкерлерінің қайта даярлығын (біліктілігін арттыруды) растайтын құжаттар;

- ішкі өндірістік экологиялық бақылау бағдарламалары мен нәтижелері.

СТ РК ИСО 14001, ISO 14001 немесе EMAS стандартына сәйкестік сертификатының және сертификаттау жөніндегі органның соңғы аудиті туралы есептің болуы тексеруді едәуір жеңілдетеді.

5. Ресурстарды тұтынуды есепке алу. Суды, энергияны, ресурстарды тұтыну және қалдықтардың пайда болу мәндерін тұрақты өлшеу және құжаттау жүргізілуі тиіс (абсолютті және өндірілген өнімнің бірлігіне).

6. Өндірісте қалдықтармен жұмыс істеу. Кәсіпорын қалдықтардың түзілуін және оларды іріктеп жинау жөніндегі іс-шараларды әзірлеп, енгізуі тиіс. Өндірістік қалдықтардың көп бөлігі өндіріске қайтарылуы немесе одан әрі пайдалану/қайта өңдеу үшін басқа ұйымдарға берілуі тиіс. Кәсіпорын полигондарда көмілетін өндірістік қалдықтардың үлесін азайту жөнінде шаралар қабылдауы тиіс.

7. Кәсіпорын персоналын, жергілікті халықты ықтимал зиянды әсерлерден қорғау. Жұмыс істейтін персоналдың аттестатталған жұмыс орындары болуы тиіс. ҚР-да белгіленген талаптарға сәйкес персоналдың қауіпсіз жұмысын қамтамасыз ету бойынша шаралар қабылдануы тиіс.

8. Буып-түюге қойылатын талаптар. Өнімді буып-түюде галогенизирленген пластмассалар болмауы тиіс. Өтініш беруші сертификаттауға берілетін өнімді тасымалдау және сату кезінде пайдаланылатын буып-түю материалдары туралы ақпарат беруге тиіс.

9. Қаптаманың оңтайлы салмағы. Өнімнің қаптамасы салмағының өнім салмағына қатынасы 0,30 г / г аспауы тиіс (есепке тауар бөлшек сауда дүкенінде тұтынушыға сатылатын орама ғана алынады). Қайталама шикізаттан жасалған буып-түю материалы осы есепке кірмейді.

10. Пайдалану ыңғайлылығы. Өнімді буып-түю өнімнің ыңғайлы және тиімді мөлшерін қамтамасыз етуі тиіс.

11. Қайта өңдеу қабілеті. Өнімді буып-түю ҚР-да қолжетімді әдістермен одан әрі өңдеу үшін құрамдас бөліктерге оңай бөлінуі тиіс. Қайта өңдеуге арналған қаптамада қайта өңдеуді қиындататын бөлшектер/заттар (мысалы, металл элементтері) болмауы тиіс.

12. Ақпарат беру. Тұтынушыға арналған ақпарат. Сәйкестік белгісі дайын өнімге салынуы тиіс. Тұтынушыларға ақпарат берілуі тиіс:

- экологиялық таңбалаудың болуы және өнімнің экологиялық сипаттамасы туралы;

- қоршаған ортаны қорғауға бағытталған өндіруші ұйымның іс-әрекеттері туралы;

- өнімді барынша тиімді пайдалану туралы;

- қоршаған ортаға аз әсер ететін өнімді пайдалану мүмкіндігі туралы.

Қаптамадағы ақпарат тұтынушыны өнімнің сипаттамасына қатысты жаңылыстырмауға тиіс. Өнімнің барлық сипаттамалары орамада нақты көрсетілуі және оңай ажыратылуы тиіс.

Қызметкерлерге арналған ақпарат. Толық жұмыспен қамтылған, толық емес жұмыспен қамтылған және келісім-шарт бойынша жұмыс істейтін барлық қызметкерлер өз құзыреті аясында экотаңбалаудың барлық талаптарын орындау үшін қажетті білімі болуы тиіс.

13. Экотаңбалау талаптары бойынша құжаттама. Ерікті экологиялық сертификаттаудан өту рәсіміне байланысты барлық құжаттар кәсіпорында оны жүргізуге жауапты болып тағайындалған тұлғада сақталуы тиіс. Осы Техникалық регламенттің талаптарын орындау жөніндегі жоспарлардың іске асырылуын тұрақты бақылауды жауапты тұлға жүзеге асыруы және тіркеуі тиіс [5].

Осылайша, экологиялық сертификаттау қоршаған ортаны қорғаудың және экологиялық қауіпсіздіктің инновациялық элементі болып табылады. Ол өнеркәсіптің түрлі салалары мен экономика салалары кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігінің маңызды факторларының бірі болып табылады. Қызметтің бұл түрі, бірінші кезекте, өндірушілерді осындай технологиялық процестерді енгізуге және қоршаған ортаны барынша аз ластайтын және тұтынушыға өмір, денсаулық және мүлік үшін өнімнің қауіпсіздігіне кепілдік беретін тауарларды шығаруға ынталандыруға бағытталған. Бұдан басқа, экологиялық сертификаттау жүйесі елге экологиялық қауіпті өнімдерді, қалдықтарды, технологиялар мен қызметтерді әкелудің алдын алуға ықпал етеді; Қазақстан экономикасының әлемдік нарыққа кіріуіне көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Экологиялық кодексі, 1 тарау 2 бап
2. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» ҚР заңы, 4 тарау 27 бап
3. Пахомова Н.В., Эндрес А., Рихтер К. Экологический менеджмент. — СПб.: Питер, 2003.
4. Кеден одағының «синтетикалық жуғыш заттар мен тұрмыстық химия тауарларының қауіпсіздігі туралы» техникалық регламенті (КО 201_/00_/ TP)
5. Орел Р.Ю. Механизм экологической сертификации парфюмерии и косметики // Научное сообщество студентов: междисциплинарные исследования: сб. ст. по мат. XV междунар. студ. науч.-практ. конф. № 4(15).